

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розглянуто проблему розвитку творчих здібностей майбутнього вчителя початкової школи в процесі професійної підготовки, активізації його творчого потенціалу як чинника особистісного й професійного самовдосконалення студента; висвітлено філософські, педагогічні, психологічні погляди на процес розвитку творчих здібностей особистості; розкрито сутність понять “творчість”, “творчі здібності”, “творча особистість”. Конкретизовано теоретичні уявлення про сутність і структуру творчого потенціалу особистості вчителя як про складне, багатогранне поняття, що об’єднує особистісний резерв можливостей і здібностей.

Ключові слова: *вчитель, здібності, індивідуальність, початкова школа, професійна освіта, розвиток, самореалізація, самовдосконалення, творчі здібності, творча особистість, творчий потенціал.*

Майбутнє держави значною мірою залежить від професійної компетентності та творчого підходу вчителів початкової школи до виконання свого професійного призначення, від їх уміння розвивати творчий потенціал дітей – молодших школярів. Сформуванню творчої особистості учня може лише творчий учитель, тому в процесі професійної підготовки майбутнього педагога особливий акцент потрібно робити на розвиток у нього творчих здібностей.

У зв’язку зі сформованою у світі (і в Україні зокрема) на межі ХХ–ХХІ ст. ситуацією одним з пріоритетних векторів вищої освіти став розвиток творчої особистості, її природних здібностей, формування готовності не лише до професійної мобільності та конкурентоспроможності, але й до творчого стилю діяльності, соціальної та творчої активності. У сучасних умовах зростає соціальна потреба в підготовці самостійних, ініціативних фахівців, здатних постійно самовдосконалюватися в особистісному та професійному аспектах. Суспільству сьогодні потрібен учитель, який не тільки функціонально готовий до професійної діяльності, але й сформований як творча індивідуальність. Реалії нового тисячоліття вимагають активізації творчого потенціалу особистості, дослідження й організації творчої діяльності студентів, створення умов для їх творчого самовираження.

Все більшої актуальності набуває проблема формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя, розвитку його творчих здібностей. Здатність до творчості – одна з основних якостей справжнього педагога-професіонала, запорука його успіху в професійній діяльності. Актуальність проблеми підкреслюється не тільки посиленою соціальною необхідністю у творчих учителях початкової школи, а й зростанням потреби особистості в розвитку своєї індивідуальності, унікальності, цілісності.

Мета статті – висвітлити філософські, педагогічні, психологічні погляди на процес розвитку творчих здібностей особистості; розкрити сутність понять “творчість”, “творчі здібності”, “творча особистість”; визначити психолого-педагогічні умови їх розвитку в процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Феномен творчості розкрито в працях багатьох учених, зокрема А. Арнольдова, М. Барга, М. Бахтіна, Н. Бердяєва, В. Біблера, Л. Буєвої, Г. Буша, Т. Волобуєвої,

Дж. Гілфорда, Ю. Давидова, Б. Кедрова, В. Моляко, Я. Пономарьова, В. Роменця, Б. Сорокіна, В. Степуна, А. Шумиліна та ін.

У дослідженнях К. Абульханової-Славської, В. Андрєєва, А. Асмолова, Ф. Баррона, Г. Батищева, Д. Богоявленської, В. Дружиніна, А. Маслоу, К. Роджерса, З. Сіверс, М. Ярошевського відзначено наявність взаємозв'язку між творчістю й саморозвитком особистості.

Теоретичні основи творчості розроблені психологами Б. Ананьєвим, Д. Богоявленською, Л. Виготським, Д. Ельконіним, В. Клименком, Г. Костюком, В. Моляко, А. Леонтьєвим, Я. Пономарьовим, К. Роджерсом, В. Роменцем, С. Рубінштейном, Б. Тепловим, К. Юнгом та ін. Психолого-педагогічні аспекти творчого розвитку та самореалізації особистості висвітлено в наукових працях В. Андрєєва, В. Загвязинського, А. Маслоу, М. Махмутова, В. Моляко, В. Риндак, Ю. Сенько, С. Сисоєвої, М. Скаткіна, Т. Сущенко, Т. Шамова, Н. Яковлевої та ін.

Проблему індивідуальності досліджували філософи (М. Каган, Д. Лоуренс, Н. Михайлівський, Ю. Орлов, В. Тугаринов, Ю. Хабермас), педагоги (А. Абдуліна, Є. Бондаревська, В. Ільїн, В. Сластьонін), психологи (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, В. Мерлін, С. Рубінштейн та ін.).

Специфіка творчої індивідуальності розкрита А. Асмоловим, М. Бахтіним, В. Беловим, І. Коном, В. Шадриковим; розробці гуманістичних концепцій розуміння розвитку особистості як необхідної умови для максимальної творчої самореалізації присвятили свої дослідження А. Деркач, Л. Коханович, Н. Кузьміна, А. Маслоу, Л. Мітіна, Р. Олпорт, К. Роджерс, Л. Рябов, А. Сущенко та ін.

Дослідженню проблеми підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності присвятили свої праці В. Беспалько, В. Бондар, О. Дубасенюк, К. Дурай-Новакова, І. Зязюн, Л. Кондрашова, Н. Кузьміна, О. Мороз та ін.). Питання професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи розкрили С. Бабашин, Ю. Багно, М. Вашуленко, М. Гриценко, Л. Ізотова, Л. Коваль, О. Комар, С. Мартиненко, О. Мельничайко, І. Осадченко, І. Підласий, Л. Петухова, О. Савченко, М. Фіцула, Л. Хомич, І. Шапошникова та ін.

Поняття “здібності” – одне з основних у педагогіці. Проблема виявлення й розвитку здібностей привертала увагу багатьох дослідників, адже в більшості випадків саме здібності особистості зумовлюють успішність і результативність багатьох видів діяльності (у тому числі навчальної, професійної тощо).

Як свідчить аналіз психолого-педагогічної літератури, в науці існують різні підходи до тлумачення поняття “здібності” та до вивчення цього феномена. Під здібностями розуміють ступінь прояву психіки, від чого залежить успішність певної діяльності, це такі індивідуально-психологічні особливості, які мають стосунок до успішності виконання однієї діяльності або декількох видів діяльності і які не можна зводити до наявних знань, навичок чи вмій, але вони можуть пояснити легкість та швидкість придбання цих знань і навичок [8].

На думку Б. Теплова, здібностями можна називати такі індивідуально-психологічні особливості, що мають стосунок до успішності виконання тієї або іншої діяльності. Однак не окремі здібності як такі безпосередньо визначають можливість успішного виконання якої-небудь діяльності, а лише своєрідне поєднання цих здібностей, яке характеризує цю особу. Окремі здібності не просто співіснують поруч один з одним і незалежно один від одного. Кожна здібність змінюється, набуває іншого характеру залежно від наявності й ступеня розвитку інших здібностей [8].

Дослідник Б. Теплов став основоположником особистісно-діяльнісного підходу до вивчення здібностей, особливістю якого, як зауважив Е. Ільїн, слід вважати вивчення здібностей з позиції особистості (при визначенні місця здібностей серед інших психологічних феноменів) і з позицій діяльності (при поясненні генезису здібностей).

Як стверджує Б. Теплов, у понятті “здібність” поєднуються три основні ознаки:

- індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої (ніхто не стане говорити про здібності там, де справа йде про властивості, щодо яких усі люди рівні);

- індивідуальні особливості, пов’язані з успішністю виконання певної діяльності або багатьох видів діяльності; такі властивості, як наприклад, запальність, млявість, повільність, що, безсумнівно, є індивідуальними особливостями деяких людей, – звичайно не називаються здібностями, тому що не розглядаються як умови успішного виконання будь-якого виду діяльності;

- поняття “здатність” не зводиться до тих знань, навичок чи вмій, які вже вироблені в цієї людини (нерідко трапляється, що педагог не задоволений роботою учня, хоча він виявляє знання не менші, ніж дехто з його товаришів, успіхи яких тішать самого педагога; своє невдоволення педагог мотивує тим, що цей учень працює недостатньо; при гарній роботі учень, “зважаючи на його поради”, міг би мати більше знань. За словами вченого, здібність за самою своєю сутністю – це динамічне поняття. Здібність існує лише в русі, лише в розвитку.

У психологічному плані не можна говорити про здібності, яким чином вони існують до початку свого розвитку, так само, як не можна говорити про здібності, що досягли свого повного розвитку, закінчили свій розвиток [8].

Розвиток відбувається в процесі тієї чи іншої практичної або теоретичної діяльності, отже, здібність не може виникнути поза відповідною конкретною діяльністю. І головне не в тому, що здібності виявляються в діяльності, а в тому, що вони створюються в цій діяльності. Рушійною силою здібностей є боротьба суперечностей, тому на окремих етапах розвитку можливі суперечності між здібностями й схильностями.

Одні вчені зараховують до здібностей окремо взяті властивості людини, інші – сукупність властивостей і особливостей. Наприклад, К. Платонов розглядає здібності як сукупність (структуру) стійких індивідуально-психологічних якостей особистості, які повинні зазнавати змін під впливом виховання [6]. На думку деяких учених (А. Ковальов, В. Мясичев), здібності є ансамблем або синтезом властивостей особистості, необхідних для успішної діяльності, включаючи емоційні й вольові особливості, а також синтез особистісних відносин.

Здібностями називають індивідуальні, стійкі властивості особистості, які полягають у специфічній чутливості до об’єкта, засобів, умов діяльності і місця знаходження, тобто до створення найбільш продуктивних способів отримання бажаних результатів у ній [8].

На думку Т. Артем’євої, вивчення здібностей у широкому особистісному сенсі переводить саму проблему здібностей у площину проблем особистості. Тут прихована відома небезпека “розчинити” здібності в психології особистості, втратити власний предмет дослідження [1, с. 67].

У педагогіці й психології сукупність реальних можливостей, здібностей, умінь і навичок, що визначають рівень розвитку особистості (Л. Москвичов, Р. Піхтовніков) розглядається як творчий потенціал. Складовими творчого потенціалу, на думку вчених Д. Богоявленської, Л. Новікової, В. Кан-Каліка, С. Смирнова, є інтелект, розвинена творча уява, здібності, активність у самореалізації.

Цю точку зору підтримує й український психолог В. Моляко, вважаючи природні здібності, спрямованість інтересів складниками творчого потенціалу особистості [5].

У результаті аналізу наукових праць учених можна зробити висновок, що в більшості випадків творчість розглядають як системне явище, певну сукупність взаємопов'язаних елементів: здібності, творчий процес, ступінь індивідуального розвитку творчих здібностей, якостей особистості, що забезпечують творчу діяльність, основою якої, як стверджують М. Бахтін, І. Бех, Л. Виготський, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн, Б. Теплов, є механізм уяви, сприйняття, фантазії, волі особистості.

Формування творчої індивідуальності, розвиток творчих здібностей – важлива складова процесу самовдосконалення особистості майбутнього вчителя початкової школи. Індивідуальність – це своєрідність психіки особистості індивіда, її неповторність. Поняття “індивідуальність” багато в чому перегукується з поняттям “особистість”, яке застосовується, коли індивід характеризується як суб'єкт соціальних відносин [2, с. 158].

Нереалізованість своєї індивідуальності є однією з причин уповільнення соціалізації майбутніх учителів, їх саморозвитку та самореалізації в подальшій професійній діяльності. Розвиток творчих здібностей сприяє виходу особистості педагога на нові можливості самовдосконалення та професійного самовираження.

Розвиток творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи залежить від педагогічного супроводу цього процесу, а саме: духовної взаємодії суб'єктів навчання (Є. Бондаревська, А. Петровський, Т. Сущенко, А. Тубельський); творчого співробітництва (А. Адамський, Ш. Амонашвілі, І. Іванов); педагогічної підтримки (Н. Крилова, Н. Михайлова, С. Поляков, І. Фрумін, І. Якиманська); творчо-діалогового спілкування викладачів і студентів (І. Кон, М. Кондратьєв, А. Мудрик).

У процесі розвитку творчих здібностей студентів дуже важливими є особистісно орієнтований підхід і так званий індивідуально-освітній маршрут, який, на думку С. Воробійової [3, с. 53], має такі специфічні особливості:

1) він спеціально розробляється для конкретного студента як його індивідуальна творча програма;

2) на стадії розробки індивідуально-освітнього маршруту студент виступає:
а) як суб'єкт вибору диференційованої освіти, запропонованої навчальним закладом;
б) як “неформальний замовник” навчальний заклад, в якому проектується для нього освітня програма – індивідуально-освітній маршрут з урахуванням освітніх потреб, пізнавального профілю та інших індивідуальних особливостей;

3) на стадії реалізації студент виступає як суб'єкт здійснення освіти; в цьому випадку особистісно орієнтований освітній процес реалізується як індивідуальний освітній маршрут за умови використання функціональних можливостей педагогічної підтримки [3].

У процесі розвитку творчих здібностей особистості надзвичайно важливу роль відіграє формування творчого мислення студентів, яке, на думку С. Сисоєвої, в комплексі з ефективним використанням навчального часу занять, підвищенням рівня знань і вмінь, оволодінням основним арсеналом дослідної роботи, отриманням студентом результатів певною мірою через самостійну діяльність, набуття ним власного досвіду, професійних навичок є основними складовими розвитку творчого потенціалу особистості [7].

Студент, який вміє відстоювати свої погляди і позиції, перемагати в дискусіях, здатний до максимальної творчої самореалізації. А якщо він навчився конкурувати в освітньому середовищі, то буде конкурентоспроможним і в професійному оточенні [4].

Висновки. Отже, на підставі аналізу наукових джерел можна зробити висновок, що розвиток творчих здібностей майбутнього вчителя початкової школи – це безперервний, цілеспрямований процес актуалізації здібностей, потенційних можливостей особистості педагога, формування професійної самосвідомості, творчого підходу до вирішення поставлених завдань, розвитку творчого мислення й учительського сприйняття шкільної дійсності та дитячої індивідуальності.

Список використаної літератури

1. Артемьева Т. И. Методологический аспект проблемы способностей / Т. И. Артемьева. – Москва : Наука, 1977. – 184 с.
2. Большая психологическая энциклопедия. – Москва : Эксмо, 2007. – 544 с.
3. Воробьева С. В. Теоретические основы дифференциации образовательных программ : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / С. В. Воробьева. – Санкт-Петербург, 1999. – 53 с.
4. Дяченко М. Д. Развитие творческих способностей будущего журналиста в процессе профессиональной подготовки / М. Д. Дяченко // Известия Саратовского университета. Серия: Философия. Психология. Педагогика. – 2013. – Т. 13. – Вып. 4. – С. 87–91.
5. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості / В. О. Моляко // Обдарована дитина. – 2004. – №6. – С. 2–9.
6. Платонов К. К. Проблемы способностей / К. К. Платонов. – Москва : Наука, 1972. – 312 с.
7. Сисоева С. О. Технологізація освітньої діяльності в умовах неперервної професійної освіти / С. О. Сисоева // Неперервна професійна освіта: Проблеми, пошуки, перспективи / за ред. І. А. Зязюна. – Київ : ВІПОЛ, 2000. – 636 с.
8. Теплов Б. М. Проблемы индивидуальных различий / Б. М. Теплов. – Москва, 1961. – 536 с.

Стаття надійшла до редакції 25.08.2014.

Криволап Е. Ю. Теоретические подходы к развитию творческих способностей будущего учителя начальной школы в процессе профессиональной подготовки

В статье рассмотрена проблема развития творческих способностей будущего учителя начальной школы в процессе профессиональной подготовки, активизации его творческого потенциала как фактора личностного и профессионального самосовершенствования студента; освещены философские, педагогические, психологические взгляды на процесс развития творческих способностей личности; раскрыта сущность понятий “творчество”, “творческие способности”, “творческая личность”. Конкретизированы теоретические представления о сущности и структуре творческого потенциала личности учителя как о сложном, многогранном понятии, которое объединяет личностный резерв возможностей и способностей.

Ключевые слова: *учитель, способности, индивидуальность, начальная школа, профессиональное образование, развитие, самореализация, самосовершенствование, творческие способности, творческая личность, творческий потенциал.*

Krivilap E. Theoretical Approaches to the Development of Creative Abilities of Future Teachers of Primary School in the Process of Professional Training

The article is devoted to the problem of development of creative abilities of future primary school teachers in the process of professional training, enhance their creative potential as a factor of personal and professional growth of the student; the lighting philosophical, pedagogical, psychological perspectives on the process of development of creative abilities; the essence of the concepts of “creativity”, “creative personality”. Specific theoretical ideas about the nature and structure of the creative potential of the personality of the teacher as a complex, multifaceted concept, which combines personal potential and abilities.

Creativity appears as a systemic phenomenon, a certain set of interrelated elements: the ability, the creative process, the degree of individual development of creative abilities, personality traits, providing creative activity of future teachers of primary school.

The future of the state depends heavily on professional competence and creativity of primary school teachers to perform their professional purposes, on their ability to develop creative potential of children – the younger students. And to form a creative person student can only creative teacher, so in the process of professional preparation of future teachers, special focus should be on the development of his creative abilities. Based on the analysis of scientific sources, we can conclude that the development of creative abilities of future primary school teachers is a continuous, purposeful process of updating abilities, the capacity of a teacher, the formation of professional identity, creative approach to problem solving, creative thinking development and teacher perceptions of school reality and children's individuality.

Key words: *teacher, ability, personality, elementary school, vocational education, development, self-realization, self-improvement, creativity, creative personality, creative potential.*